
THE CHANGING LABOR MARKET AND ROMA

Kamelia Petkova

Institute for the Study of Societies and Knowledge, Bulgarian Academy of Sciences

kamelia.petkova@gmail.com

Abstract: Equal access to employment is an important factor in enhancing the social inclusion of the Roma community in society. Employment is not only a source of income that defines material well-being, but also builds human capital, shapes survival strategies, relationships between groups and communities. The results of a number of field studies by the World Bank and other international institutions have warned that Roma continue to be one of the communities in a situation of social exclusion, discrimination and exclusion. On the basis of data from internationally comparable surveys and analysis of the results of conducted focus groups with representatives of the Roma community, the report presents in a synthesized form the picture of the labor market and the obstacles for which a large part of the Roma are out of work and employment.

Keywords: Roma, labor market, employment, unemployment

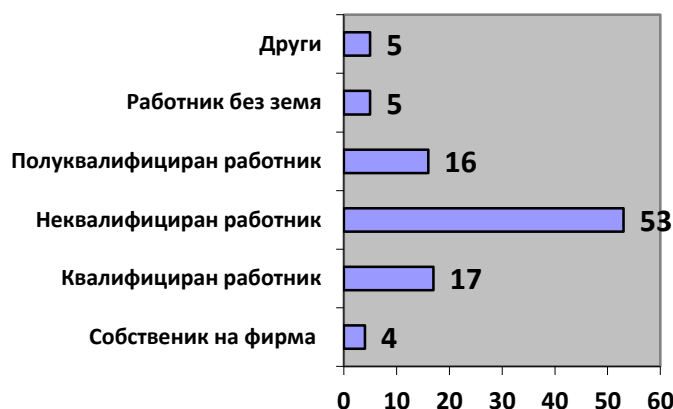
ПРОМЕНЯЩИЯТ СЕ ПАЗАР НА ТРУДА И РОМИТЕ**Камелия Петкова**Институт за изследване на обществата и знанието- БАН, kamelia.petkova@gmail.com

Abstract: Равният достъп до заетост е важен фактор за засилване на социалното приобщаване на ромската общност в обществото. Заетостта е не само източник на доходи, определящи материалното благополучие, но и изгражда човешки капитал, формира стратегии за оцеляване, взаимоотношения между групите и различните общности. Резултати от редица теренни изследвания на Световната банка и други международни институции алармират, че ромите продължават да бъдат една от общностите, която е в положение на социално изключване, дискриминация и изолация. На базата на данни от проведени международно сравними проучвания и анализ на резултати от проведени фокус групи с представители на ромската общност в доклада се представя в синтезиран вид картината на пазара на труда и пречките, поради които голяма част от ромите остават без работа и заетост.

Ключови думи: Роми, пазар на труда, заетост, безработица

Проблемите на уязвимите и непривилигированите малцинства на пазара на труда все по-често стават обект на обществено внимание. В редица страни членки на ЕС, активен продължава да бъде дебатът относно изследване на взаимовръзките и факторите, които понижават шансовете пред някои малцинства за успешното им включване на трудовия пазар. В специализираната литература са налични редица статистически данни показващи, че ромите са сред най-големите етнически малцинства в Европа, при които проблема за активното им включване на трудовия пазар все още остава нерешен. В България тази общност е третата по численост и относителен дял при всички проведени преброявания досега. Данни на Националния статистически институт от 2011 г. сочат, че те съставляват около 4.9% от населението на България [8]. Всеизвестен факт е, че равния достъп до заетост е важен фактор за засилване на социалното приобщаване на тази общност в обществото и за борба срещу бедността. Заетостта е не само източник на доходи, определяща материалното благополучие, но и изгражда човешки капитал, формира стратегии за оцеляване, взаимоотношения между групите и различните общности. Резултати от редица теренни изследвания на Световната банка и други международни институции алармират, че ромите продължават да бъдат една от общностите, която е в положение на социално изключване, дискриминация и трудова изолация. Преходът от планова към пазарна икономика допълнително влошава тяхното икономическо и социално положение. Преди 1989 г., ромите в България са били почти сто процента заети, като голям дял от тази общност са работили в стоманодобивни, текстилни и хранително-преработвателни фабрики, както и в селско-стопанските кооперативи по време на комунистическия режим. [4].

Фигура 1. Заетост по професии при ромската общност в периода преди 1989 г. (в %)

Източник: [4]

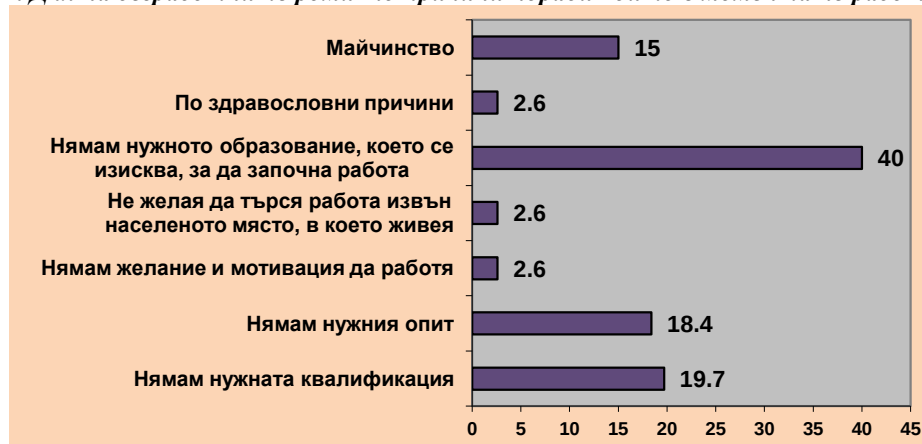
След 1989 г., в периода на прехода към пазарната икономика в резултат на закриването на много предприятия, голяма част от представителите на тази общност биват изключени от трудовия пазар. Резултатите от проучването на ФРА от 2011 г. показват, че близо 58% от младите роми обхванати в изследването от 11 държави (България, Чешката република, Франция, Гърция, Унгария, Италия, Полша, Португалия, Румъния, Словакия и Испания) са неработещи, неучещи и необучаващи се, в сравнение с 13% средно в ЕС. [1:5] Едва 28% от тях, които са навършили 16 или повече години, посочват платения труд като своя основна дейност. [1] Значителен дял от представителите на тази общност, които все пак упражняват платена работа са поставени в несигурни условия на заетост: 23% имат работа на повикване, 21% са самостоятелно заети и 9% са заети на непълно работно време.[1]. Сходни данни се регистрират и в четирите квартала, в които бяха проведени фокус групи с представителите на тази общност. Всички лица, участвали в качествено проучване през 2015 г. споделят изключителните трудности, които преживяват в днешно време при намирането на работа. Малко над 50% от ромските мъже работят в квартал „Христо Ботев“ и „Шекер махала“ гр. София. В село Лесново, област София са заети едва около 25 процента от мъжете роми, като те биват включени в сезонна заетост, предимно през лятото, когато трябва да се прибира реколтата и да се помага във фермите в района. Резултатите от проведените фокус групи сочат, че независимо от специфичния етнически модел на ромката общност, според който ролята на жената е свързана главно с раждане и отглеждане на деца, ромките от „Христо Ботев“, Бяла Слатина и с. Лесново дават своя принос на трудовия пазар, докато в Шекер махала тяхното участие е рядко. Налице е разминаване в мненията на ромките жени относно нагласата да търсят работа и да упражняват труд извън населеното място където живеят. Ако за жените от „Христо Ботев“ и Бяла Слатина не е проблем да работят извън квартала стига да им се заплащат транспортните разходи, в Шекер махала, гр. София жените предпочитат да работят само в квартала. В Бяла Слатина, ромките, с които разговаряхме бяха доста амбицирани и решени да работят, независимо къде, дори и в чужбина. Всичко това показва, че в условията на трайна бедност и безработица, ромските жени все по-често започват да допринасят за семейния бюджет. Това от своя страна води след себе си и до промяна в традиционните социални роли, които жените изпълняват в общността. На въпроса: Каква работа предпочитате да вършите?, почти всички роми, с които разговаряхме споделят, че това са дейности предимно в сферата на услугите и търговията. Работата в строителството е сред най-често предпочитаната работа за ромските мъже в четирите изследвани района. Дребният бизнес (ресторанти и магазини), шофьори на такси, продавачи, автомонтьори, охранители също се смятат за добри занимания за мъжете в градските райони (т.е. „Христо Ботев“ и Шекер махала). Включеността на ромите предимно в тези сфери се потвърждава и от данните от регионално проучване на ромите [4]. Според него, сектора на услугите и строителството осигуряват около 30 процента от заетостта на ромите. Данните на ПРООН отчитат също така и интересни факти, като например: мъжете от ромската суб група на Калайджиите в Бяла Слатина, смятат, че административната работа и всяка професионална работа е най-добрия начин за изкарване на прехраната.

В контекста на съвременните демографски предизвикателства миграцията все по-често се превръща в ключова стратегия за генериране на доходи и изхранване на семействата от тази общност. Всички роми, с които разговаряхме с ясно съзнание споделят, че са готови да работят зад граница, тъй като тук в страната

възможностите за упражняване на трудова дейност са минимални или пък незадоволителни от гледна точка на предлаганите условия и заплащането, което им се предлага.

Резултатите от проучването показват, че ромите са изправени пред множество предизвикателства във връзка със заетостта. Икономическата сигурност е само един от многото компоненти в борбата с бедността. Липсата на образователна квалификация, в съчетание с жилищна сегрегация и дискриминация засилват процесите на изключване на представителите на тази общност от официалния пазар на труда. Проучването на FRA показва, че висок остава дялът на повечето млади роми, които не завършват средно образование [1]. Делът на преждевременно напускащите училище сред младите роми на възраст между 18 и 24 години продължава да бъде висок, не само в България, но и в други европейски страни: от 72 % в Чешката република до 82—85% в България, Унгария, Италия, Полша и Словакия. Във Франция, Гърция, Португалия, Румъния и Испания над 93% от ромите на възраст между 18 и 24 години не са завършили средно образование [4:23]. За сравнение през 2011 г. за цялото население на ЕС-28, дялът на преждевременно напускащите училище, определени от показателя на „Европа 2020“ като млади хора на възраст между 18 и 24 години, които не работят, не учат и не се обучават е 13,5%. [4:24] Предвид тези данни, принудителното включване на ромите в образование е повече от наложително, тъй като множество проучвания алармират за висок процент на неграмотност сред тази общност и висок дял на бедност, която води след себе си до пагубни последици върху личността на подрастващите като: *липса на достатъчно средства за прехрана; липса на възможности за развитие, безпомощност и невъзможност да се чуе техният глас*. В конкретния случай повече от наложително е да се прилага все по-активно подходът свързан с овластяването на бедните, даващ им възможност да изискват от своето правителство политики, които да им подобрят живота [2:223]. Друг съществен момент, с оглед по-добрата адаптация и активно включване на представителите на тази общност на пазара на труда повече от нужно е притежаването на качества и умения, с цел справяне с множеството изисквания на работното място. Данни от изготвения през 2016 г. групов профил на 80 икономически неактивни младежи роми, показва, че липсата на образование е една от най-сериозните бариери за започване на работа. Въпреки че дялът на респондентите роми, които не са били изобщо на училище, подчертано намалява при по-младите възрастови групи, общото образователно ниво продължава да бъде ниско за всички, които са над 16 години. Според обобщената информация, дялът на безработните роми, които посочват образованието като основна причина за липсата на заетост е близо 40%. Следващата ключова предпоставка за придобиване на статус на безработно лице е липсата на квалификация и опит. Малко над 39% от ромите в изследваната група не работят поради тази причина. Впечатление прави сравнително високият дял на лицата, които в момента не работят поради това, че са в отпуск по майчинство (15%). Нисък е също така и дялът на ромите, които са демотивирани да работят, не желаят да търсят работа извън населеното място, в което живеят или не полагат труд поради здравословни проблеми (по 2,6%).

Фигура 2. Дял на безработните роми по причини поради които в момента не работят (в %)

Важен критерий за оценка на качеството на заетостта е достъпът до медицинско и здравно осигуряване, включително и до пенсионни схеми [1]. Резултатите от проучването на ФРА показват, че значителна част от ромите са на несигурна или неофициална заетост и нямат достъп до медицинско и здравно осигуряване, включително до пенсионни схеми. Средно 19% от ромите на платена работа казват, че нямат здравно

осигуряване. Що се отнася до пенсиите, резултатите от проучването показват, че всеки трети респондент ром на 45 или повече години не очаква или — ако вече е престанал да работи — не получава пенсия. [1: 12] Предразсъдъците и етническата дискриминация са други основни фактори, спъващи интегрирането на ромите на трудовия пазар. Много от тях заявяват, че са били обект на неравно третиране, когато са търсили работа през последните пет години. Според цитираното по-горе проучване, между 38 и 40% от ромите казват, че са се сблъскали с подобни случаи на негативно отношение и нарушаване на права на пазара на труда в Испания, Румъния и Португалия. В други държави като Италия, Гърция и Чешката република числените данни са между 66 и 74%. Мнозина споделят също, че са били подложени на такова третиране на работното място, например в Чешката република (41 %) и Гърция (33%). [1: 15].

Данните от проучването на FRA показват, че моделите на работа в ромските общности, с цел по-лесното им адаптиране на пазара на труда следва да бъдат съобразени с демографската структура на тези общности. Анкетиранияте ром са значително по-млади, живеят в големи домакинства и имат средно взето повече деца. [1].

ЖИТЕЙСКИ СТРАТЕГИИ ПРИ ТЪРСЕНЕ И НАМИРАНЕ НА РАБОТА

Когато разглеждаме въпроса за различните стратегии при търсене и намиране на работа следва да имаме предвид и спецификите на начина на живот на тази общност. При по-консервативните от тях, традиционния начин на живот, влияе силно върху изборът им по отношение на заетост. Данни от проведените фокус групи показват, че мнозинството млади роми съобщават, че решението какво да правят след като напуснат училище вземат самостоятелно, макар и да нямат голям избор. Както мъжете, така и жените съобщават, че си търсят каквато и да е работа, за да внасят своя дял в семейния доход. Когато им бе зададен въпросът кой решава какво да правят след училище, мъжете на възраст 18-24 години от с. Лесново обрисоваха ситуацията по следния начин: „нямам избор“, „ние само се опитваме да следваме традицията, но е по-трудно“ и „няма работни места.“ Макар повечето млади жени да твърдят, че те вземат решенията за живота си след завършване на образование, все още предимно изборът им се корени в традиционните ценности и социални норми (т.е. да се оженят рано, да родят деца и да стоят в къщи). Ромите посочват дискриминацията срещу ромите от страна на мнозинството от неромско население като фактор от решаващо значение, който силно ограничава възможността им за избор на работа.

Представителите на този етнос се припознават като една от основните групи, които често пъти стават обект на дискриминация при наемане на работа:

- „Циганина си личи много добре и какво става, когато отива да кандидатства не го вземат на работа. Има дискриминация и то в големи размери“ (Мъж, гр. Куклен)
- „Има дискриминация, преди време намирам обява за работа и звънкам по телефона. Аз съм на 29 г. и имам три деца, зная добре български и изглеждам сравнително добре. По телефона ми казват: подгответе си медицинското и елате в офиса. На другия ден отивам, но се оказва, че офиса на фирмата е много близо до нас и ние се познаваме. Като ме видяха и ми казаха изненадано: Оооо ми ние вече взехме работник. Отивам си и моля една съседка българка да им се обади пак по телефона - на нея ѝ казват, че има свободни места. Ето я дискриминацията. Видяха ме, че съм ромка, защото се виждаме често и това е.“ (Жена, гр. Пазарджик)

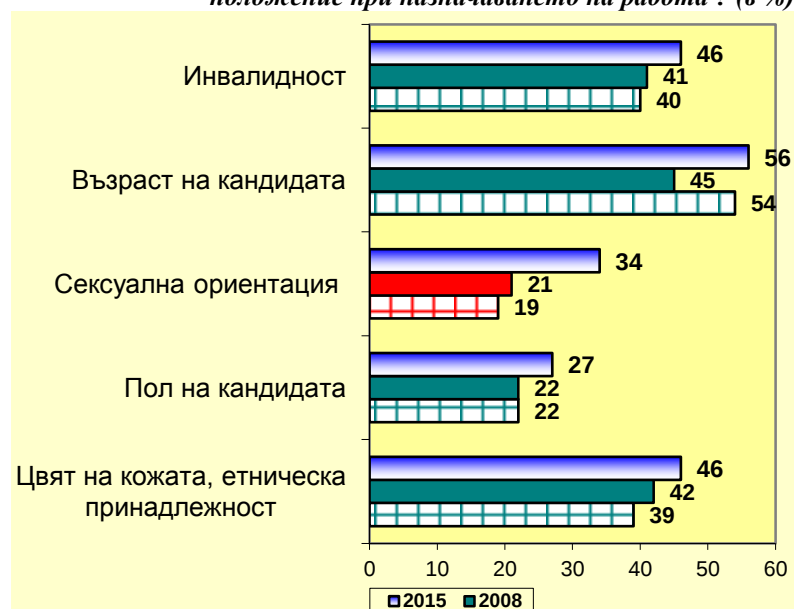
Независимо, че Рамковата директива за заетостта осигурява нужната защита на всеки при упражняването на заетост, дискриминацията на работното място, остава често срещана и особено разпространена сред ромите, като принуждава много от тях да „прикриват“ и да не споделят своя етнос, с цел наемане на работа или пълноценно интегриране в обществото:

- „Моят син учи в строителния техникум в Пловдив и 3 години се крие и не каза на приятелите си, че е ром. По външен вид не си прилича на ром. Той ми казва, майко аз ги чувам моите съученици как говорят срещу ромите и аз ако призная, че съм такъв вече ще ме гледат с друго око. Иначе са големи приятели. Последната година тази, 4-5 момчета вече са разбрали, че е ром и те вече го приеха, даже са идвали и у нас и викат: искаме и ние да сме роми“ (Жена, гр. Пазарджик);
- „От години слушам такива истории: момиче студентка, тя се крие от години, че е ромка. Ромите с по-високо образование се крият обикновено при търсене и намиране на работа“ (Жена, гр. Куклен);

- „Моят син също се крие. Завършил е санитарен инспектор и се криеше, щото го е страх да не го пренебрегват на работа, след като разберат, че е циганин” (Мъж, гр. Куклен)
- „Една жена ми разказа, че си е намерила работа, но при нея не ѝ личи нито по говора, нито по външния вид, че е ромка. Наели са я, няколко месеца е работила в радиото, чистила е, помагала в кухнята. В един момент, идват нейните роднини и шефовете ѝ виждат, че е ромка, че говори с тях на ромски. Те се шокират и казват :Ама ти ромка ли си? И собственичката казала:Ами аз, ако знаех нямаше да те взема на работа. В края на краищата са я оставили да работи там. Има предубеденост и предразсъдъци спрямо ромите” (Жена, гр. Сливен).

Резултатите от ежегодните проучвания на Евробарометър верифицират казаното по-горе. На въпроса: „Когато във Вашата страна една компания иска да назначи някого и изборът е между двама кандидати с равни умения и квалификация, кой от следните критерии според вас ще постави единия от кандидатите в неизгодно положение?” повече от половината европейци, през 2015 г. отдават приоритетно значение на възрастта на кандидата (56%), на това дали има увреждане (46%), на неговия етнически произход (46%), на пола (27%) и на неговата сексуална ориентация (34%) [5]. Следователно, дискриминацията на пазара на труда в най-голяма степен засяга по-възрастните лица, инвалидите и групите в риск (в това число ромите и лицата с различна сексуална ориентация). Предвид на това, че процесите на развитие сред ромската общност са огледало на процесите в обществото като цяло, в сферата на работното място се наблюдават често пъти и дискриминационни практики и по признака възраст. Според участниците във фокус групите, повечето от младите роми на възраст между 18-30 г., които имат нужното образование в повечето случаи имат шанс да започнат работа, докато най-трудно си намират работа по-възрастните лица над 60 г., следвани от ромите във възрастовата група 46-59 г. Този извод се потвърждава и от данните, получени в рамките на проект: „Равенството – път към прогрес“ – съвместен проект на ИОО - София с водеща институция Министерство на труда и социалната политика и партньор Комисията за защита от дискриминация.

Фигура 3. В Европа кой от следните критерии ще постави единия от кандидатите в неизгодно положение при назначаването на работа ? (в %)

Източник: [5:35]

Различни форми и проявления на дискриминацията спрямо ромската общност в сферата на заетостта се наблюдават и по отношение на неспазването на трудовото законодателство. Участниците във фокус групите споделиха че, ромите обикновено биват наемани за упражняване на нискоквалифицирана работа без трудов договор, за която обикновено се заплащат символични суми.

- „Изпращат ме на борсата за работа и знам, че ще получа минималната заплата от 420 лв. Отивам и работодателят ми казва, не мога да ти дам 420 лв. ще ти дам 320 лв. , ако искаш,ако не- има много такива като теб” (Мъж, гр. Пазарджик)

- „Ромите даже са с предимство пред българите. Това го наблюдавах 7 г. в завод Язаки Сливен. Това е завод за кабели – японска фирма. Оказа се, че ромите там са на почит, защото работят за малко пари. На линията бяхме 10 българи, останалите 10 турци и цигани. Аз като напуснах бяхме 5 българки и останалото беше цигани на 18 г. Завода ги наема защото те работят за 350 лв.” (Мъж, гр. Сливен)
- Друга форма на дискриминацията при ромите, споделена от самите тях в сферата на здравословните и безопасни условия на труд това е работата на ненормирано работно време:
- „Налагало се е много често по празници да работим, но ти казват няма пари за извънреден труд. Ако ти откажеш почват да те гледат с друго око и става лошо за теб” (Мъж, гр. Пазарджик)
- „Винаги работя повече от 8 часа. Работното време не се спазва. Не смея да се оплача, защото веднага ще ме изгонят” (Мъж, гр. Дупница)
- Липсата на работно облекло е често срещана практика при някои професии, като например общ работник в мина, в цех за дървообработване, в тухларна. Ромите, с които разговаряхме споделят, че от години не им се предоставя работно облекло:
- „Какво облекло? Преди години давах по един работен гащеризон, а сега нищо, всеки се оправя както може” (Мъж, гр. Дупница);
- „Работя в един мебелен цех- прашино, мръсно, но работни дрехи не дават.” (Мъж. Гр. Сливен).

С оглед противодействие срещу всякакви форми на дискриминация на пазара на труда (била тя под формата на пряка, непряка или множествена), държавните институции и всички заинтересовани страни предприемат поредица от мерки и действия. Тяхната ефективност, обаче в голяма степен зависи и от активната позиция на самите потърпевши лица.

Проблемите, пред които са изправени ромите в процеса на тяхната реализация на пазара на труда са сложни и поради това изискват интегриран подход — ниското ниво на образование, пречките на пазара на труда, сегрегацията и лошите условия на живот трябва да бъдат преодоляни с помощта на координирани, взаимно подсилващи се мерки. С оглед противодействие и намаляване на случаите на създаване на междуетническо напрежение е необходимо да бъдат предприети държавни мерки в посока:

- Засилване на полицейското присъствие в ромските квартали;
- Активна работа с неформалните ромски лидери, с оглед по-активното включване на представителите на тази общност в процесите на трудова интеграция.

В заключение можем да кажем, че са налице редица доказателства за наличието на различни по характер пречки и предизвикателства спрямо ромите в сферата на пазара на труда. Тези практики обаче имат своето по-силно или по-слабо отражение, в зависимост от образованието и възрастта на ромите. Идентифицираните специфики налагат необходимостта от изготвяне на детайлен анализ на ситуацията на социалното включване на тази общност на пазара на труда, както по места, така и на регионално ниво, с цел недопускане или минимизиране на подобни практики спрямо представителите на тази общност. Предвид негативните демографски предизвикателства пред страната и тяхното отражение върху структурата на работната сила повече от необходимо е търсенето на възможности за по-активно включване на тази общност на пазара на труда, които да дадат своя принос за развитието на обществото.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бедност и заетост: положението на ромите в 11 държави — членки на ЕС Проучване сред ромите — Данни на фокус. Обобщен доклад на Агенция за основните права (FRA), 2016
- [2] Буджева, Р. 2012. Благосъстоянието и правата на децата като общоевропейски ценности, В: Сборник с текстове от конференция на тема: „Хармонизацията на българските национални ценности с ценностите на Европейския съюз“, София
- [3] Ромите в България: новите предизвикателства. Фондация „Фридрих Еберт“, 2007
- [4] Световна банка. Равенството между половете и приобщаването на ромите, 2014
- [5] Special Eurobarometer 437, 2015. *Discrimination in the EU in 2015* [http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm, 08.04.2017]
- [6] Special Eurobarometer 393, 2012. *Discrimination in the EU in 2012* [http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm, 15.03.2016]
- [7] Special Eurobarometer, 2009. *Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes*. [http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_en.htm, 20.03.2017]

[8] www.nsi.bg

